

Michalina BŁASZCZYK , Agnieszka ROCHMIŃSKA

ATRAKCYJNOŚĆ ZABYTKOWEJ ZABUDOWY W POWIECIE ŁOWICKIM WEDŁUG STANU JEJ ZACHOWANIA

Michalina Błaszczyk

Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa

al. Piłsudskiego 84, 92-202 Łódź

e-mail: michalinablaszczyk98@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0000-4585-7807>

7

Agnieszka Rochmińska – *Uniwersytet Łódzki*

Wydział Nauk Geograficznych

Instytut Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej

ul. Kopcińskiego 31, 90-142 Łódź

e-mail: agnieszka.rochminska@geo.uni.lodz.pl

<https://orcid.org/0000-0003-0233-5798>

ZARYS TREŚCI: Celami artykułu było przedstawienie aktualnego stanu zachowania oraz atrakcyjności ze względu na stan zachowania zabytkowych dworów i domów drewnianych w powiecie łowickim. Autorki chciały zwrócić uwagę na poważny problem związany z zachowaniem dziedzictwa kulturowego. Na tym obszarze występuje aktualnie aż 146 chałup i 14 dworów wpisanych do rejestru zabytków. Mimo to zdarzają się sytuacje, w których budynki te nie są zachowane w odpowiednim stanie lub już od dawna nie istnieją. O takim rozwoju spraw zdecydowała ludzka bierność (dawniej nie przywiązywano wystarczającej

wagi do ochrony zabytków) i brak funduszy na prowadzenie remontów. Obecnie należy więc zdać sobie sprawę z istnienia nie tylko znanych, wyremontowanych i atrakcyjnych zabytków, lecz także tych potrzebujących ratunku (ich losy leżą po części w naszych rękach). Warto wspomnieć, że prywatnym właścicielom trudniej jest otrzymać dotację i fundusze na remonty. Dwory i chałupy to istotne elementy ukazujące historię powiatu łowickiego, które należy pielęgnować, aby zachować je dla przyszłych pokoleń. Dlatego też w artykule zdecydowano się na ukazanie tych obiektów, które mają szansę pozostać w przestrzeni jeszcze przez długi czas (stan dobry i średni), oraz budynków, które w niedalekiej przyszłości – jeśli nikt nie podejmie żadnych działań – staną się ruinami lub całkowicie się zawałą (stan zły i ruiny). Atrakcyjność ze względu na stan zachowania badano za pomocą metody porównań bezpośrednich, zaś stan zachowania przeanalizowano na podstawie własnych kart inwentaryzacyjnych wykonanych w terenie i porównano je z tymi uzyskanymi w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków. Pozyskane wyniki pozwoliły stwierdzić faktyczny stan zachowania dworów i domów drewnianych w powiecie łowickim, a także uaktualnić informacje dla tego obszaru znajdujące się w rejestrze zabytków. Zły stan zachowania dotyczy największej liczby dworów, bo aż siedmiu, zaś jedynie trzy obiekty zakwalifikowano jako zachowane w dobrym stanie. Dzięki wykonaniu macierzy porównań bezpośrednich dla dworów i parków udało się stworzyć ranking najatrakcyjniejszych pod względem stanu zachowania dworów i terenów zieleni w powiecie łowickim. Obiekty zachowane w lepszym stanie znajdowały się wyżej w rankingu. Najatrakcyjniejszymi budynkami były dwory w Borowie, Stanisławowie oraz Osieku, zaś najlepiej ocenione parki to te w Boczkach, Chaśnie, Borowie i Sobocie. Warto zaznaczyć, że w przypadku dworów zazwyczaj znacznie atrakcyjniejszy był sam budynek niż otaczający go park (zależność ta nie była jednak zauważalna w założeniu dworskim znajdującym się w miejscowości Boczki). Warto wspomnieć, że na 76 działkach stare domy drewniane zostały już zburzone, lecz na 70 działkach nadal można odszukać zabytkowe chałupy. Dodatkowo wśród domów drewnianych przeważały obiekty zachowane w złym stanie (32), które nie były przez nikogo użytkowane. W stanie dobrym była zdecydowana mniejszość, jedynie 13 budynków, co więcej, część z nich zmieniła już swoją poprzednią formę, np. została otynkowana.

SŁOWA KLUCZOWE: dwory, domy drewniane, zabytek, stan zachowania obiektów, atrakcyjność obiektów, powiat łowicki.

THE ATTRACTIVENESS OF HISTORIC BUILDINGS IN THE ŁOWICZ COUNTY ACCORDING TO THEIR STATE OF PRESERVATION

ABSTRACT: The aim of the article was to present the current state of preservation and attractiveness in terms of the condition of the historic manor houses and wooden houses in the Łowicz County. The author wanted to draw attention to a serious problem related to the preservation of cultural heritage. In this area, there are currently 146 cottages and 14 manor houses listed as historic monuments. Although these buildings are listed as monuments, there are situations where they are not properly preserved or have long ceased to exist. This development of the matter has been aided by human passivity (in the past, insufficient attention was paid to monuments) and the lack of funds for renovations. Therefore, it is now necessary to pay greater attention and be aware of the existence of not only well-known, renovated, and

attractive monuments, but also those in need of rescue (their fate partly lies in our hands). It is worth mentioning that private owners find it more difficult to obtain grants and funds for renovations (which should not be the case, as this heritage has shaped the history of this area). Manor houses and cottages are significant elements that showcase the history of the Łowicz County, and so they should be nurtured to remain for future generations. Therefore, we make it a point in the article to present the number of objects that have a chance to remain in space/landscape for a long time (buildings in good and fair condition) and to approximate the part that will become ruins or collapse completely in the near future if no action is taken (buildings in poor condition and ruins). Attractiveness in terms of condition was examined using the direct comparison method, while the condition was analysed based on the author's inventory cards made in the field and compared with those obtained from the Voivodeship Office for the Protection of Monuments. The obtained results allowed the determination of the actual condition of manor houses and wooden houses in the Łowicz County as well as updated information for this area in the registry of monuments. The highest number of manor houses, i.e. as many as seven, were assessed as being in poor condition, while only three objects were classified as being in good condition. By creating a matrix of direct comparisons for manor houses and parks, it was possible to create a ranking of the most attractive manor houses and green areas in terms of their condition in the Łowicz County. Objects in better condition were ranked higher. The most attractive buildings were the manor houses in Borów, Stanisławów, and Osiek, while the parks in Boczki, Chaśno, Borów, and Sobota were highly rated. It is worth noting that among the examined manor houses, buildings themselves were usually much more attractive than the surrounding parks (although this relationship was not noticeable in the case of the manor house located in Boczki). It is also worth mentioning that out of 76 plots, old wooden houses have already been demolished, but cottages can still be found on 70 plots. Additionally, among the wooden houses, those in poor condition predominated (32) and were not utilised by anyone anymore. Only a small minority, i.e. 13 buildings, were in good condition and, furthermore, some of them have already changed their original form, e.g. they have been plastered.

KEYWORDS: manor, wooden houses, monument, the state of preservation of objects, the attractiveness of objects, the Łowicz County.

7.1. Wstęp

Artykuł dotyczy stanu zachowania zabytkowych dworów i domów drewnianych w powiecie łowickim. Problem związany ze stanem zachowania dziedzictwa kulturowego zauważalny jest w całej Polsce. Obiekty zabytkowe ulegały uszkodzeniom podczas działań wojennych, jednak dla wielu z nich prawdziwe trudności przyniosły lata powojenne. Panujący w tym czasie ustrój (zakładający masowe upaństwowienie) oraz ludność niedoceniająca przedwojennych budynków, a często nawet dewastująca ich pozostałości, znacząco wpłynęły na stan zachowania. Dzisiaj mentalność wielu osób się zmienia, społeczeństwo zaczyna stawiać na odnawianie zabytków, aby móc pozostawić je dla następnych pokoleń. Jednak dla wielu obiektów nie ma już ratunku lub jest on na tyle kosztowny, że staje się praktycznie nierealny. Dodatkowo domy drewniane, które w XIX–XX w. występowały

masowo na każdej wsi, obecnie są znacznie rzadsze. W większości przypadków na ich miejscu powstaje nowe budownictwo, a stare chałupy¹ są rozbierane.

Podobny problem istnieje także w powiecie łowickim. Po wojnie dwory były masowo odbierane wcześniejszym właścicielom i przeznaczane na różne funkcje publiczne, np. szkoły czy mieszkania komunalne. To zjawisko oraz niedbanie o dziedzictwo często skutkowało niszczeniem dworów oraz zmianą ich wnętrza (np. w dworze w Trzciance zmodyfikowano rozkład pomieszczeń). Później rezydencje były pozostawiane same sobie, w efekcie obecnie aż dziewięć z nich jest w opłakanym stanie. Kiedyś dwory były praktycznie jedynymi murowanymi budynkami na wsi, ponieważ chałupy wznoszono z drewna. Upływały lata, zmieniały się preferencje i moda, a drewniane domy często stawały się zbędnym elementem na działce. Obecnie chałupy w powiecie łowickim są zastępowane nowym budownictwem (przez co ich liczba stale się zmniejsza).

Badane obiekty są określane mianem zabytkowych. Według ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytek zdefiniowano jako „nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową” (art. 3, pkt 1)². O dworach wspominał już w XVII w. Ł. Opaliński (w swojej książce opisującej zasady wznoszenia rezydencji). Autor zwracał uwagę jedynie na podstawowe cechy charakterystyczne dla tego typu budowli, „[...] o jednym pięttrze budynek, albo z drzewa, albo muru. Ale życzyłbym, aby z muru, albowiem trwałość i przeciwko ogniowi bezpieczeństwo” (Rydel 2012, za: Opaliński: 11). M. Rydel w swojej książce zwraca uwagę na bardzo istotne kwestie, które wyróżniały dwory wśród innych obiektów, a mianowicie że były to „[...] parterowe siedziby właściciela ziemskiego” (Rydel 2012: 11), ale także „wiejskie siedziby członka uprzywilejowanej warstwy społecznej, związanej głównie z życiem na wsi” (Rydel 2012: 12). Termin „zabytkowe domy drewniane” w przeanalizowanych publikacjach nie został wytłumaczony jako całość. Dom jest to „budynek o konstrukcji i układzie funkcjonalnym umożliwiającym wykorzystywanie go do celów mieszkalnych [...]” (Skowroński i in. 2008: 67). Podsumowując

¹ Chałupa – „[p]owszechnie na obszarze Polski nazywa się tak tradycyjny obiekt budownictwa wiejskiego. Jest to dom wolno stojący, jednokondygnacyjny, jedno- lub dwutraktowy, o prostokątnym zarysie planu. Ściany jego są przeważnie drewniane [...], murowane lub wylepiane gliną na konstrukcji drewnianej. Dach, dawniej czterospadkowy, później dwuspadkowy i naczółkowy, kryty dawniej słomą lub trzcina oraz gontem lub dranicami, obecnie jest pokrywany dachówką, blachą i innymi materiałami ogniotrwałymi” (Skowroński i in. 2008: 47).

² Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Dz.U. 2003, nr 162, poz. 1568, tekst jednolity.

– zabytkowe domy drewniane to obiekty wpisane do rejestru zabytków, wykorzystywane do celów mieszkalnych, ale również dodatkowo odznaczające się licznymi wartościami np. historycznymi czy artystycznymi, w których materiałem wykorzystywanym przy budowie było głównie drewno. Wpis do rejestru zabytków przyznaje obiektom ochronę prawną, dzięki której możliwe jest zachowanie ich w niezmienionej formie.

Celem artykułu jest ukazanie obecnego stanu zachowania zabytkowych dworów i domów drewnianych w powiecie łowickim, które są wpisane do rejestru zabytków. Dodatkowo ważnym aspektem jest przedstawienie atrakcyjności obiektów ze względu na ich stan zachowania. W wyniku wykorzystania metody porównań bezpośrednich utworzony zostanie ranking najatrakcyjniejszych dworów na badanym obszarze. Ustanowiono również dwa cele aplikacyjne, które polegają na zaktualizowaniu rejestru zabytków dworów i domów drewnianych oraz zwróceniu uwagi odpowiednich instytucji na zwiększenie efektywności ochrony zabytków (głównie wśród obiektów nieremontowanych i zachowanych w złym stanie).

7.2. Przegląd literatury

Problematykę dotyczącą dworów podejmowało wielu badaczy. Oczywiście poszczególni autorzy zwracają uwagę na różne aspekty, jak chociażby historia, przekształcenia, problemy ochrony, zmiany architektoniczne czy funkcjonalne. W XVII w. Ł. Opaliński opublikował jedno z pierwszych kompendiów wiedzy, w którym opisano zasady wznoszenia rezydencji. W XX w. A. Miłobędzki (1957) podjął się reedycji tej książki. M. Rydel (2012) w swojej publikacji skoncentrował się na przedstawieniu historii dworów, a także zwrócił uwagę na problem niszczenia tych obiektów, który miał miejsce po II wojnie światowej. L. Kajzer (2010) przedstawił historię oraz zmiany w budownictwie dworskim, opierając się na przykładach z Polski Centralnej. Analiza obejmowała okres od średniowiecza do czasów obecnych, prezentując ewolucję architektoniczną budynków. W swoich pracach wiele miejsca poświęciły badaniom funkcji rezydencji A. Pawlikowska-Piechotka (2003) oraz A. Jasion i J. Latosińska (2020), zaś tematyką zmian własnościowych oraz funkcjonalnych zajęła się A. Kubiak (2015). Dodatkowo B. Krakowiak i J. Latosińska (2009) skupiły się na posiadłościach, które zostały zmienione na obiekty muzealne. A. Wośko-Czeranowska (2011) w swoim artykule opisała m.in. uwarunkowania historyczne czy formy ochrony zespołów dworskich, z kolei A. Zachariasz (2013) przeanalizowała krajobraz otaczający dwory. Przedstawieniem rzeczywistego wymiaru reformy rolnej, która miała miejsce po II wojnie światowej, zajęła się A. Wylegała (2022).

Budownictwo drewniane występujące na terenie województwa łódzkiego opisał Z. Ciekliński (1973). W swojej książce W. Krassowski (2007) przedstawił

historię, rodzaje chałup oraz planów w zabudowie wsi, zaś M. Pokropek (2019) skoncentrował się głównie na typach, charakterystyce i wyglądzie budynków.

Warto jednak skupić się przede wszystkim na poruszonym w artykule stanie zachowania. Te kwestie w odniesieniu do dworów analizowali m.in. M. Kozak (2008), D. Sikora (2016), A. Jasion i J. Latosińska (2020) czy W. Kendzierawska i M. Trochonowicz (2022). Choć autorzy przyglądali się temu samemu zagadnieniu, wykorzystywali nieco odmienne metody. Wszyscy wykonali kwerendę dotyczącą obiektów. Jednak M. Kozak (2008) porównał własne wyniki badań, które przeprowadził w latach 90. XX w., z udostępnionymi danymi statystyki urzędowej Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków (KOBiDZ). W. Kendzierawski i M. Trochonowicz (2022) wykonali standaryzację oceny stanu technicznego zabytkowych dworów na przykładzie tego znajdującego się w Zamieściu, która miała na celu przede wszystkim stworzenie opisu technicznego i oceny stanu obiektów. Prócz tego do materiałów dodali inwentaryzację rysunkową oraz analizę przekształceń budynków. Dzięki zaprezentowaniu zniszczeń na rzutach i widokach elewacji w kompleksowy sposób oszacowali stan techniczny założenia. A. Jasion i J. Latosińska (2020) oraz D. Sikora (2016) badały w terenie konkretne obiekty.

Badania atrakcyjności podejmowano w odniesieniu do różnych miejsc i obiektów. Atrakcyjnością turystyczną stacji narciarskich zajęli się K. Krzesiwo i M. Mika (2011), którzy zdecydowali się na przeprowadzenie oceny porównawczej dla dwóch miejsc uprawiania sportów zimowych, z wykorzystaniem metody wywiadów bezpośrednich wśród narciarzy i snowboardzistów. Metodą oceny atrakcyjności turystycznej winnic, opartą na bonitacji punktowej, zajęli się M. Rogowski i A. Kasianchuk (2016), zaś szlaków turystycznych – M. Kucharska (2006) i M. Rogowski (2012). Zamki w województwie małopolskim badał M. Gotfryd (2007), który wykonał ranking obiektów ze względu na zagospodarowanie turystyczne, uwzględniając bazę noclegową, gastronomiczną, komunikacyjną i uzupełniającą. K. Pukowiec oraz W. Kurda (2015) za pomocą metody punktowej (gdzie według kryteriów przyznawano punkty każdemu obiektowi) zdecydowali się na ocenę wartości kulturowych i turystycznych zamków nad Piotrówką.

Przeprowadzone badania są w pewnym stopniu nowatorskie, ponieważ o ile inni autorzy analizowali stan zachowania dworów, to autorki niniejszego artykułu postarały się również dokonać oceny ich atrakcyjności. Wcześniejsze badania poruszały kwestie związane z zabytkowymi chałupami, także tymi znajdującymi się w powiecie łowickim. Podjęta tematyka jest niezwykle istotna, ponieważ dwory i chałupy to świadectwa przeszłości, dzięki którym łatwiej można zrozumieć historię naszego państwa i regionu łowickiego, a także elementy tożsamości i symbol lokalnej kultury, które warto chronić dla następnych pokoleń.

7.3. Metodyka badań

Do spełnienia postawionych sobie celów wykorzystano zarówno badania terenowe, jak i kameralne. Badania terenowe składały się z trzech etapów: sprawdzenia i przeanalizowania kart obiektów znajdujących się w zasobach Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków (WUOZ) w Łodzi, pozyskania ze źródeł internetowych informacji na temat obiektów oraz przeprowadzenia badań inwentaryzacyjnych³ (wraz ze sfotografowaniem każdego obiektu) wykonanych osobiście w terenie z wykorzystaniem autorskiej karty inwentaryzacji. Inwentaryzacja terenowa została przeprowadzona w sierpniu 2022 r. Z uwagi na trudność (w niektórych przypadkach) ze znalezieniem numerów badanych obiektów posługiwano się mapami Targeo. Wykorzystywanym narzędziem badawczym były dwie karty inwentaryzacyjne – osobno przygotowane dla zabytkowych dworów oraz domów drewnianych. Karta inwentaryzacyjna dla pierwszej kategorii obiektów zawierała znacznie bardziej szczegółowe informacje niż druga, przeznaczona dla chałup. Stan zachowania oceniano w kategoriach: dobry (nie wymaga napraw, w bardzo dobrym stanie technicznym, estetyczny), średni (budynek z niewielkimi ubytkami, można go odświeżyć, jednak nie wymaga kapitalnego remontu), zły (wymaga kapitalnego remontu, bardzo zniszczony, nieestetyczny) i ruina. Inspiracją do utworzonych kategorii były informacje zaczerpnięte z artykułu: *Ocena wartości kulturowej i turystycznej w świetle sposobu zagospodarowania obiektów zabytkowych na przykładzie Zamków nad Piotrówką*, autorstwa K. Pukowiec i W. Kurdy (2015). Dodatkowo w 2022 r. wykonano badania ankietowe (wśród 165 respondentów) w formie internetowej za pomocą formularza Google. Ankietowani byli członkami grup facebookowych o tematyce dotyczącej dziedzictwa kulturowego. Pytania były zamknięte i odnosiły się do atrakcyjności dworów i pałaców w powiecie łowickim. Dzięki przeprowadzeniu badań w formie internetowej udało się pozyskać odpowiedzi respondentów z różnych województw.

Do oceny atrakcyjności obiektów pod względem stanu zachowania wykorzystano metodę porównań bezpośrednich zaproponowaną przez A. Senetrę w artykułach: *Wpływ metodyki oceny walorów krajobrazowych na wyniki szacowania nieruchomości* (Senetra 2010: 120–121), *Zmiany przestrzenno-czasowe wartości estetycznych krajobrazów obszarów pojeziernych na potrzeby ich audytu i ochrony na przykładzie gminy Pozezdrze* (Senetra 2017: 69). Polega ona na ocenie estetyki krajobrazu za pomocą zdjęć wykonanych w terenie. Osoba badająca porównuje do siebie wszystkie obiekty, przypisując im 0, 1 lub 2 punkty. Następnie sumuje się wyniki wierszami, a dzięki temu zabiegowi udaje się sporządzić

³ Badania inwentaryzacyjne – „metoda, która w założeniu służy do zebrania informacji stanowiących materiał źródłowy do opracowywania planów zagospodarowania przestrzennego” (Siejkowska 2008: 374).

ranking najatrakcyjniejszych obiektów. Metoda została trochę zmodyfikowana na potrzeby przeprowadzonych badań. Ze względu na zbyt dużą liczbę obiektów zdecydowano się na ocenę jedynie dworów oraz przynależących do nich parków. Dodatkowo, ze względu na trudności z dojściem do budynku czy dotarciem do rezydencji o jednakowej porze dnia, a także częste przypadki, w których drzewa zasłaniały kadr, zdecydowano się na położenie większego nacisku na ocenę na podstawie obserwacji bezpośredniej niż zdjęć.

7.4. Podstawowe informacje o obiektach badań

Badania przeprowadzano na obszarze powiatu łowickiego (teren położony w województwie łódzkim przy granicy z województwem mazowieckim). Powiat łowicki sąsiaduje z następującymi powiatami: gostynińskim (na północy), kutnowskim (na północnym zachodzie), łęczyckim (na zachodzie), zgierskim (na południowym zachodzie), brzezińskim (na południu), skierniewickim (na południowym wschodzie) oraz sochaczewskim (na północnym wschodzie). W granicach powiatu łowickiego znajduje się gmina miejska Łowicz oraz dziewięć gmin wiejskich: Domaniewice, Bielawy, Zduny, Łowicz, Kiernozia, Chąsno, Kocierzew Południowy, Nieborów i Łyszkowice. Ten teren położony jest pomiędzy dwoma dużymi miastami – Łodzią i Warszawą.

Obszar dzisiejszego powiatu łowickiego bardzo mocno związany jest z granicami Księstwa Łowickiego. Termin ten tłumaczony jest jako „nieoficjalne określenie kompleksu dóbr arcybiskupów gnieźnieńskich wokół Łowicza [...]” (Janiec i in. 2006: 579). Już w 1136 r. papież Innocenty II wzmiankuje w bulli o dobrach łowickich. Jednak dopiero w XVIII w. ziemie te nazwano Księstwem Łowickim (z tego terenu wykluczono dobra nieborowskie oraz bolimowskie). Było to spowodowane tym, że pomimo przyłączenia Mazowsza do Królestwa Polskiego (XIX w.) dobra łowickie zachowały w pewnym stopniu niezależność (Żółtowska 2012: 25). Po trzecim rozbiórze Polski obszar ten został wcielony do Królestwa Pruskiego. Nie trwało to jednak długo, bo już w 1807 r., na mocy traktatu pokojowego w Tylży, Napoleon Bonaparte utworzył Księstwo Warszawskie (byłe Księstwo Łowickie znalazło się w jego granicach). W 1815 r., kiedy księstwo utworzone przez cesarza upadło, opisywane ziemie znalazły się pod panowaniem Cesarstwa Rosyjskiego w nowo utworzonym Królestwie Polskim (Żółtowska 2012: 25–26). Po odzyskaniu niepodległości Polski w 1918 r. teren ten został włączony do obszaru należącego do II Rzeczypospolitej. Od 1939 r. do 1945 r. opisywane ziemie były pod okupacją niemiecką, a już od początku II wojny światowej Księstwo Łowickie pozostawało jedynie tradycyjnie przyjętą nazwą⁴.

⁴ www.dialektologia.uw.edu.pl/ (dostęp: 25.04.2023).

W powiecie łowickim do rejestru zabytków wpisanych jest 14 dworów i 146 domów drewnianych. Dwory znajdują się w pięciu gminach: Bielawy, Kiernozia, Kocierzew Południowy, Chąšno i Łyszkowice. Najwięcej budynków (7) położonych jest w gminie Bielawy, zaś najmniej, bo po jednym, w Łyszkowicach oraz Chąśnie. Powstawały one głównie w II poł. XIX w. i w I poł. XX w., chociaż zdarzają się wyjątki (dwór w Osieku zbudowano w XVIII w.). Głównym stylem architektonicznym powtarzającym się w wielu obiektach jest polski styl dworski⁵. Budynki były murowane i otynkowane (z wyjątkiem tego w Sobocie). W majątkach tych zamieszkiwały również znaczące w historii postacie (włoski malarz Marcello Bacciarelli w Osieku, malarz Józef Chełmoński czy były minister sprawiedliwości Wiesław Chrzanowski w Boczkach, premier z okresu II Rzeczypospolitej Polski Władysław Grabski w Borowie). Dwór w Psarach został wybudowany dla córki przez właściciela zamieszkującego pobliskie Walewice – Stanisława Grabińskiego. Zlokalizowany w lesie majątek w Stanisławowie pełnił funkcję dworku myśliwskiego dla Grabińskiego. Po II wojnie światowej dwory nie pełniły już funkcji mieszkaniowej dla bogatych właścicieli. Rezydencje w całej Polsce (a więc również w powiecie łowickim) zostały przejęte przez państwo i zaczęto w nich lokować różne placówki publiczne, np. szkoły, ośrodki zdrowia, biblioteki gminne czy mieszkania komunalne. Folwarki przekształcano na Państwowe Gospodarstwa Rolne (PGR).

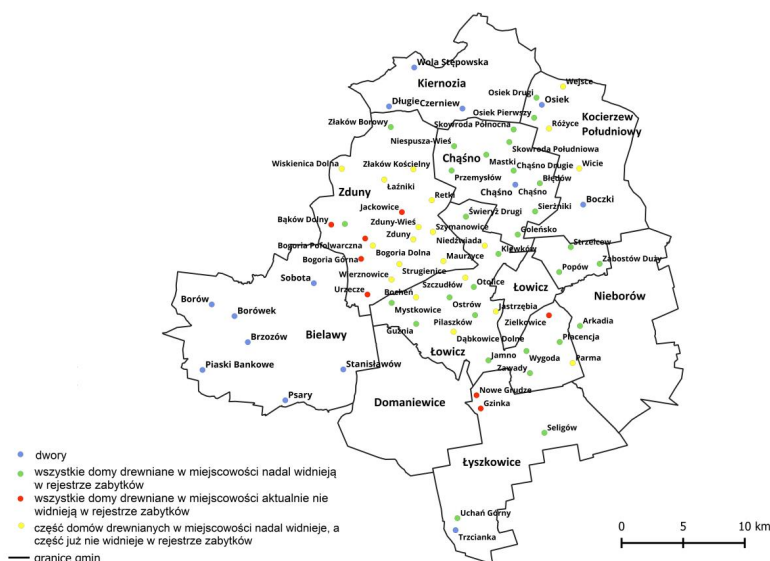
Domy drewniane zlokalizowane są w gminach wiejskich Łowicz, Zduny, Kocierzew Południowy, Nieborów, Łyszkowice i Chąšno. Obiekty wznoszono z drewna w XIX i XX w. Były to domy przeznaczone dla mieszkańców wsi, którzy najczęściej trudnili się pracą na roli. Kiedyś na wsiach przeważało budownictwo drewniane, murowany zazwyczaj był jedynie dwór. W 2022 r. sprawa wyglądała odwrotnie, ponieważ ze 146 chałup wpisanych do rejestru zabytków w ponad 50% przypadków na działce nie było już starego domu drewnianego, a jedynie nowe budownictwo murowane. Większość (z istniejących 70) chałup była niezamieszkała (43). Najprawdopodobniej z roku na rok liczba domów drewnianych będzie spadać, ponieważ w wielu przypadkach są to jedynie obiekty zajmujące miejsce na działce, których właściciele chcą się pozbyć, zatem nie remontują ich, a jak wiadomo, nieodnawiane chałupy szybko niszczej i popadają w ruinę.

7.5. Stan zachowania obiektów

W powiecie łowickim, z wyjątkiem 14 dworów i 146 chałup, jest znacznie więcej innych obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków (łącznie 555), jak np. kościoły, pałace, domy murowane. Warto zaznaczyć, że rzeczywistość to

⁵ „Typowymi cechami stylu dworskiego był kolumnowy portyk i czterospadowy dach. Powstał w wyniku poszukiwań polskiego stylu narodowego, zwanego także krajowym lub swojskim” (Rydel 2012: 183).

jedno, a spis zabytków to drugie, ponieważ szukając budynków w opisanych miejscach, nie ma się pewności, że odnajdzie się dane obiekty. Ponadto stan zachowania i obecny wygląd często różni się od tego przedstawionego w kartach obiektów (WUOZ), co wynika z upływu czasu od momentu, w którym przeprowadzano badania w terenie przy uzupełnianiu tych kart. Fotografie oraz znajdujące się tam opisy w większości są już nieaktualne, ponieważ wykonywano je w latach 70., 80. i 90. XX w., a później bardzo często ich nie weryfikowano. Jak wiadomo, część zabytków pozostawiono samym sobie, w wyniku czego ulegały stopniowemu zniszczeniu lub popadały w ruinę. Dodatkowo, z wyjątkiem obiektów wpisanych do rejestru, udało się zdobyć karty inwentaryzacyjne dla 72 domów drewnianych, które były kiedyś badane przez przedstawiciela Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków. Te budynki obecnie nie znajdują się już w rejestrze, jednak ich dokumentacja nadal jest dostępna. Umiejscowione są głównie na terenie gmin Zduny, Kocierzew Południowy oraz Łowicz. Co ciekawe, nie wszystkie działki (wśród tych 72) były puste lub posiadały jedynie nowe budownictwo, ponieważ na 14 z nich nadal istniały jeszcze stare chałupy (rys. 1). Dodatkowo nie zidentyfikowano wśród nich domów drewnianych w stanie ruiny, lecz głównie w stanie złym (6) i dobrym (5). Najciekawsza chałupa zlokalizowana była w Żłakowie Kościelnym, ponieważ swym wyglądem najbardziej nawiązywała do starego budownictwa. Ten dom nadal pokryty był strzechą, jednak aranżacja wewnątrz została wykonana we współczesnym stylu (obecnie obiekt pełni funkcję noclegową).

Rys. 1. Miejscowości w powiecie łowickim, w których zlokalizowane są dwory i domy drewniane

Źródło: opracowanie własne (stan na sierpień 2022 r.).

Najwięcej dworów w powiecie łowickim było zachowanych w złym stanie (7) lub ruinie (2). Jedynie trzy rezydencje oceniono jako zachowane dobrze, a dwie – średnio. Te pozytywnie punktowane⁶ zlokalizowane były głównie w gminie Bielawy (4), z wyjątkiem jednej znajdującej się w gminie Kocierzew Południowy (dwór w Osieku). Obiekty najczęściej pokryte były blachą (5), papą, dachówką i eternitem (po 2). Azbestocement występował jedynie wśród budynków w złym stanie. Obiekty, które znalazły się w grupie ocenionych jako ruina, nie posiadały dachu lub miały jedynie jego pozostałości.

W powiecie łowickim dwory należały do prywatnych właścicieli, którzy często nie posiadali wystarczających funduszy na przeprowadzenie remontu. Zdarzały się też obiekty zachowane w dobrym stanie (w Stanisławowie, Borowie – fot. 1 – i Osieku). Dwory były wyremontowane, zadbane i wyróżniały się wysoką estetyką. Nie szpeciły one krajobrazu wokół, a jedynie urozmaicały go i podnosiły jego wartość.

Fot. 1. Dwór w Borowie (gm. Bielawy)

Źródło: fotografia własna, sierpień 2022 r.

⁶ Jako pozytywnie punktowane należy rozumieć dwory, które są zachowane w dobrym i średnim stanie.

Dwa dwory, w Sobocie i Borówku, zakwalifikowano do tych zachowanych w średnim stanie, ponieważ wymagały przeprowadzenia tylko drobnych napraw (np. ubytki w fasadzie). Jednak warto dodać, że tym obiektom niewiele brakuje, by znalazły się wśród należących do najlepszej grupy. Najwięcej (bo aż siedem) dworów oceniono jako zachowane w złym stanie. Obiekty potrzebują wykonania jak najszybszego remontu kapitalnego, tak aby za kilka czy kilkanaście lat nie popadły w ruinę. Niestety, wyglądają mało atrakcyjnie i nieestetycznie. Na szczególną uwagę zasługują dwa dwory, w Brzozowie (fot. 2) oraz w Psarach, ponieważ właściciele podjęli się przeprowadzenia remontów. Na razie ich ocena była negatywna, jednak za jakiś czas bez wątpienia uplasują się na znacznie wyższych pozycjach.

Fot. 2. Dwór w Brzozowie (gm. Bielawy)

Źródło: fotografia własna, sierpień 2022 r.

Dwór w Długich oraz Woli Stępowskiej to budynki, którym nie pomoże już remont, a wyłącznie próba zrekonstruowania. Obiekty nie posiadają dachów (lub mają jedynie pozostałości). Rezydencja w Woli Stępowskiej nie miała też części ścian, ponieważ ze względu na brak remontów zawaliły się. Tak naprawdę kwestią czasu jest, kiedy po budynkach pozostanie zaledwie sterta gruzu.

Budynki gospodarcze znajdowały się przy siedmiu dworach (w Borowie, Długich, Psarach, Trzcinie, Czerniewie, Osieku oraz Sobocie). Przy niektórych obiektach, np. w Sobocie, Czerniewie, zlokalizowano całe folwarki, zaś przy innych, jak np. w Osieku, pozostała jedynie kamienna obora, która na analizowanym terenie jako jedyny budynek gospodarczy była w dobrym stanie (estetyczna, nie wymagała przeprowadzenia remontu). Stan zachowania pozostałych obiektów był zróżnicowany, jednak wahał się pomiędzy złym a średnim. Według klasyfikacji zły stan zachowania cechuje się licznymi zniszczeniami, koniecznością remontu oraz brakiem estetyki, zaś te w stanie średnim wymagają jedynie odnowy i naprawienia ubytków.

W najbliższym otoczeniu trzynastu rezydencji znajdowały się parki (z wyjątkiem Stanisławowa), jednak bez wątplenia nie były to zazwyczaj tereny zielone powszechnie kojarzone z dworami ziemskimi. W powiecie łowickim przeważają parki zachowane w złym stanie, do takiej grupy zakwalifikowano aż osiem z nich: w Długich, Woli Stępowskiej, Brzozowie, Psarach, Osieku, Trzcinie, Czerniewie i Piaskach Bankowych. Były to przestrzenie nieestetyczne, zaniedbane, zarośnięte i nieposiadające żadnych elementów małej architektury. Obejście tych miejsc i przespacerowanie się po nich było niemożliwe, ponieważ występowały tam utrudnienia w postaci gęstych zarośli, które porastały większość ścieżek (z wyjątkiem głównej). Trzy parki oceniono jako zachowane w stanie średnim: przy dworze w Borowie, Borówku oraz Sobocie. Chociaż w niektórych miejscach były one zarośnięte, to w częściach bardziej uczęszczanych przestrzeni ta była wypielęgnowana. Widać, że tymi terenami ktoś się zajmuje, dzięki czemu stają się coraz bardziej estetyczne i atrakcyjne. Prócz tego parki te posiadały wybrane elementy małej architektury, np. ławki. Dodatkowym atutem wspomnianych przestrzeni była łatwa możliwość wejścia i zobaczenia ich (jednak w Sobocie występowały utrudnienia w postaci możliwości zwiedzania tylko w określonych godzinach). Dwa parki: w Boczkach i Chąśnie były zachowane w dobrym stanie. Właściciele włożyli bardzo dużo pracy, aby owe tereny zieleni wyglądały estetycznie i były zadbane. Jednocześnie przestrzeń w Chąśnie znajdująca się przed dworem to obszar zupełnie nieprzypominający dawnego parku, ponieważ zaprojektowano go w innowacyjny sposób. Obecnie teren ten jest przeznaczony pod funkcję rekreacyjno-wypoczynkową dla mieszkańców wsi, z placem zabaw, siłownią plenerową, altaną i miejscami na grilla.

Aktualnie najwięcej domów drewnianych wpisanych do rejestru zabytków znajduje się w gminie Łowicz (70), Chąśno (34) oraz Zduny (28). Liczba brakujących chałup przewyższała liczbę istniejących jedynie w gminie wiejskiej Łowicz (53) oraz Kocierzew Południowy (7). Odsetek obiektów zachowanych w gminie Łowicz wynosił 24%, zaś w gminie Kocierzew Południowy 30%. Najwięcej pozostawionych domów drewnianych było w gminie Chąśno (25), Zduny (21) oraz Łowicz (17), zaś najmniej w gminie Nieborów (1), Łyszkowice oraz Kocierzew

Południowy (po 3). Natomiast to w gminach Nieborów i Łyszkowice nadal istniały wszystkie chałupy wpisane do rejestru zabytków.

W powiecie łowickim najwięcej domów drewnianych, bo aż 46% (32), było zachowanych w złym stanie. Najprawdopodobniej jest to spowodowane faktem, że większości chałup nikt nie użytkował (97%), wskutek czego właściciele owych budynków nie przeprowadzali w nich remontów i nie podejmowali działań mających na celu ich odnowienie. Spory odsetek, bo 33% chałup było zachowanych w stanie średnim (dwóm obiektom naprawdę niewiele brakowało, aby zostały ocenione lepiej, a dwóm, aby spadły na niższą pozycję). Jedyne 13 obiektów jest w dobrym stanie, a każdy z nich pełnił funkcję mieszkaniową. Nie bez powodu występowała zauważalna zależność pomiędzy stanem zachowania a pełnionymi funkcjami. Zazwyczaj ludzie, którzy zdecydowali się na zamieszkanie w domu drewnianym, woleli go odremontować tak, aby wyglądał on estetycznie i atrakcyjnie.

Najwięcej obiektów zachowanych w dobrym stanie było w gminie Chąsno (4) oraz Zduny (3). Chałupy zachowane w średnim stanie przeważały w gminach Zduny (9), Chąsno (7) i Łowicz (6). W złym stanie najwięcej obiektów zlokalizowanych było w gminie Chąsno (13), Zduny (9) i Łowicz (8). Najwyższy udział domów w złym stanie wśród wszystkich obiektów zidentyfikowano w gminie Kocierzew Południowy (67%) oraz Chąsno (54%). Jako ruiny zakwalifikowano jedynie dwa obiekty w gminach Łowicz oraz Zduny (tab. 1).

Tab. 1. Stan zachowania domów drewnianych wg gmin powiatu łowickiego

Gminy/stan zachowania	dobry	średni	zły	ruina	razem
gmina Chąsno	4	7	13	0	24
gmina Nieborów	1	0	0	0	1
gmina Łyszkowice	2	1	0	0	3
gmina Łowicz	2	6	8	1	17
gmina Kocierzew Południowy	1	0	2	0	3
gmina Zduny	3	9	9	1	22

Źródło: opracowanie własne.

W powiecie łowickim liczba chałup zakwalifikowanych do pierwszej grupy (stan dobry) była zdecydowanie najmniejsza (13), ale obiekty te wyróżniały się dobrym stanem technicznym, estetyką i atrakcyjnością wśród innych domów drewnianych (fot. 3). Warto jednak zwrócić uwagę, że aż pięć z nich zmieniło swoją poprzednią formę. Właściciele w ramach odnowy w celu przystosowania chałup pod warunki mieszkaniowe ocieplili je i otynkowali lub zdecydowali się na wykonanie sidingu.

Fot. 3. Dom drewniany w Trzciance (gm. Łyszkowice)

Źródło: fotografia własna, sierpień 2022 r.

Do stanu średniego zakwalifikowano 23 domy drewniane. W tych obiektach właściciele powinni zdecydować się na przeprowadzenie remontu niewielkich ubytków. Budynki były estetyczne, jednak przy niedużym wysiłku mogłyby stać się jeszcze atrakcyjniejsze. Dom drewniany w Seligowie (fot. 4), dzięki różnym motywom folklorystycznym namalowanym na elewacji oraz dekoracjom znajdującym się na podwórku i budynku, znacząco wyróżnił się spośród innych chałup.

Fot. 4. Dom drewniany w Seligowie

Źródła: fotografia własna, sierpień 2022 r.

Niestety najwięcej obiektów pozostawało w złym stanie (32). Były to budynki, które wymagały przeprowadzenia jak najszybszego remontu kapitalnego. W wielu przypadkach te domy drewniane wcale nie uatrakcyjniały przestrzeni, a wręcz przeciwnie, szpeciły ją. Jednak część z tych chałup, mimo znaczących zniszczeń, posiadała niezwykle zdobienia. Jeśli te obiekty w ciągu kilku lub kilkunastu lat nie zostaną poddane żadnemu remontowi, to zapewne staną się ruinami, tak jak chałupy w Bąkowie Górnym oraz Jastrzębiej. Obiekty nie posiadają już dachu i grozi im ryzyko zawalenia.

7.6. Atrakcyjność dworów ze względu na stan zachowania

Atrakcyjność dworów ze względu na stan zachowania była badana za pomocą metody porównań bezpośrednich. Do analizy wykorzystano głównie metodę obserwacji, zaś wykonane fotografie były jedynie dodatkową pomocą przy opracowaniu wyników. Wzięto pod uwagę 14 dworów i 13 parków (nie było go przy obiekcie w Stanisławowie) i zdecydowano się na wykonanie dwóch osobnych macierzy (pierwszej dla budynków, zaś drugiej dla parków). Dzięki temu zabiegowi

udało się w czytelniejszy sposób ukazać główny atut założenia i chociaż częściej był to dwór, zdarzało się jednak, że w niektórych przypadkach był to teren zielony. Każda kolumna oraz wiersz w macierzy zostały uzupełnione z wykorzystaniem strzałek (←) 2 pkt, (↑) 0 pkt lub znaku równości (=) 1 pkt. Aby uzyskać określoną liczbę punktów dla badanego elementu, należało zamienić symbole na liczby, a następnie zsumować je wierszami. Ostatecznie każdemu miejscu przypisano konkretną rangę. Analizowane elementy poddano ocenie w trójstopniowej skali (jako bardzo atrakcyjne, średnio atrakcyjne i nieatrakcyjne). Dwory miały możliwość uzyskania maksymalnie 26 pkt, zaś parki 24 pkt. Ranking tworzono dla miejsc zarówno osobno, jak i łącznie (tab. 2, 3).

Tab. 2. Macierz porównań bezpośrednich wśród dworów w powiecie łowickim

Dwory w powiecie łowickim	Dwór w Borowie	Dwór w Borówku	Dwór w Brzozowie	Dwór w Płaskach Bankowych	Dwór w Paarach	Dwór w Sobocie	Dwór w Stanisławowie	Dwór w Chąjnie	Dwór w Czerniewie	Dwór w Długich	Dwór w Woli Stepowskiej	Dwór w Boczkażach	Dwór w Osieku	Dwór w Trzaziance	suma	Rangowanie
Dwór w Borowie	X	←	←	←	←	←	=	←	←	←	←	←	←	←	25	1
Dwór w Borówku	↑	X	←	←	←	↑	↑	←	←	←	←	←	=	←	19	5
Dwór w Brzozowie	↑	↑	X	←	=	↑	↑	←	=	←	←	=	↑	=	12	6
Dwór w Płaskach Bankowych	↑	↑	↑	X	↑	↑	↑	↑	↑	←	←	↑	↑	↑	4	9
Dwór w Paarach	↑	↑	=	←	X	↑	↑	=	=	←	←	=	↑	=	11	7
Dwór w Sobocie	↑	←	←	←	←	X	↑	←	←	←	←	←	↑	←	20	4
Dwór w Stanisławowie	=	←	←	←	←	←	X	←	←	←	←	←	=	←	24	2
Dwór w Chąjnie	↑	↑	↑	←	=	↑	↑	X	=	←	←	=	↑	=	10	8
Dwór w Czerniewie	↑	↑	=	←	=	↑	↑	=	X	←	←	=	↑	=	11	7
Dwór w Długich	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	X	←	↑	↑	↑	2	10
Dwór w Woli Stepowskiej	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	X	↑	↑	↑	0	11
Dwór w Boczkażach	↑	↑	=	←	=	↑	↑	=	=	←	←	X	↑	=	11	7
Dwór w Osieku	↑	=	←	←	←	←	=	←	←	←	←	←	X	←	22	3
Dwór w Trzaziance	↑	↑	=	←	=	↑	↑	=	=	←	←	=	↑	X	11	7

Źródło: opracowanie własne.

Tab. 3. Macierz porównań bezpośrednich wśród parków przydworskich w powiecie łowickim

Parki przydworskie w powiecie łowickim	Park w Borowie	Park w Borówku	Park w Brzozowie	Park w Piaskach Bankowych	Park w Psarach	Park w Sobocie	Park w Stanisławowie	Park w Chąśnie	Park w Czerniewie	Park w Długich	Park w Woli Stępowskiej	Park w Boczkach	Park w Osieku	Park w Trzciance	Suma	Rankowanie
Park w Borowie	X	←	←	←	←	=	X	↑	←	←	←	↑	←	←	19	3
Park w Borówku	↑	X	←	←	←	↑	X	↑	←	←	←	↑	←	←	16	4
Park w Brzozowie	↑	↑	X	=	=	↑	X	↑	=	=	=	↑	=	=	7	5
Park w Piaskach Bankowych	↑	↑	=	X	=	↑	X	↑	=	=	=	↑	=	=	7	5
Park w Psarach	↑	↑	=	=	X	↑	X	↑	=	=	=	↑	=	=	7	5
Park w Sobocie	=	←	←	←	←	X	X	↑	←	←	←	↑	←	←	19	3
Park w Stanisławowie	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	0	6
Park w Chąśnie	←	←	←	←	←	←	X	X	←	←	←	↑	←	←	22	2
Park w Czerniewie	↑	↑	=	=	=	↑	X	↑	X	=	=	↑	=	=	7	5
Park w Długich	↑	↑	=	=	=	↑	X	↑	=	X	=	↑	=	=	7	5
Park w Woli Stępowskiej	↑	↑	=	=	=	↑	X	↑	=	=	X	↑	=	=	7	5
Park w Boczkach	←	←	←	←	←	←	X	←	←	←	←	X	←	←	24	1
Park w Osieku	↑	↑	=	=	=	↑	X	↑	=	=	=	↑	X	=	7	5
Park w Trzciance	↑	↑	=	=	=	↑	X	↑	↑	=	=	↑	=	X	7	5

Źródło: opracowanie własne.

Wyszczególniono pięć najatrakcyjniejszych dworów (w Borowie – 25 pkt, Stanisławowie – 24 pkt, Osieku – 22 pkt, Sobocie – 20 pkt oraz Borówku – 19 pkt). Niestety żadnemu obiektowi nie udało się uzyskać maksymalnej liczby punktów. Te obiekty wyróżniały się na tle innych budynków. Były zadbane i zachowane w dobrym lub średnim stanie. Również pięć parków (w Boczkach – 24 pkt, Chąśnie – 22 pkt, Borowie – 19 pkt, Sobocie – 19 pkt, Borówku – 16 pkt) zakwalifikowało się do pierwszej grupy. Wymienione wyżej tereny zieleni były w większości zadbane, a jedynie gdzieś tam można było spotkać miejsca, w których przydałoby się wykonanie drobnych prac pielęgnacyjnych (parki z mniejszą liczbą punktów). Park w Boczkach jako jedyny uzyskał maksymalną liczbę punktów (24 pkt), widać, że właściciele starają się, aby ta przestrzeń była bardzo estetyczna i atrakcyjna dla ewentualnych gości. Dodatkowo występuje tam niezbędna mała architektura, jak ławki czy latarnie.

Aż sześć dworów – w Brzozowie – 12 pkt, Boczkach – 11 pkt, Psarach – 11 pkt, Czerniewie – 11 pkt, Trzciance – 11 pkt i Chąśnie – 10 pkt – zakwalifikowano do obiektów średnio atrakcyjnych. Chociaż w większości były to naprawdę ciekawe budynki, które posiadały interesujące detale architektoniczne, to ich stan zachowania często określano jako zły. Tym dworom niewiele brakowało, aby zmieniły swoją pozycję w rankingu i zostały gorzej ocenione. Oczywiście, gdyby je wyremontowano, z pewnością mogłyby konkurować z tymi należącymi do pierwszej grupy. Żaden z analizowanych parków nie został oceniony jako średnio atrakcyjny.

Jedynie trzy dwory uznano za nieatrakcyjne (w Piaskach Bankowych – 4 pkt, Długich – 2 pkt oraz Woli Stępowskiej – 0 pkt). Ten pierwszy obiekt (w Piaskach

Bankowych) nie wyróżniał się znacząco spośród innych, nie był ani interesujący pod względem architektonicznym, ani zachowany w odpowiednim stanie. Dwa pozostałe dwory stanowiły już ruinę, nie posiadały dachów i cechowały się bardzo niską estetyką i atrakcyjnością. Ze względu na zły stan groziły zawaleniem, dlatego zwiedzanie wewnątrz było niewskazane. Aż dziewięć parków zostało ocenionych jako nieatrakcyjne. Wszystkie te tereny były na porównywalnym niskim poziomie estetyki. Parki były zarośnięte, niewypielęgnowane, nie występowała w nich mała architektura. Raczej odstraszały osoby potencjalnie zainteresowane, niż zachęcały do odwiedzin. Aleje (oprócz głównej) były zarośnięte do tego stopnia, że dalsze wejście w wielu przypadkach było niemożliwe.

Utworzenie ogólnego rankingu dało możliwość wytypowania najatrakcyjniejszych założeń dworsko-parkowych na terenie powiatu łowickiego. Wśród ścisłej czołówki znalazły się cztery zabytki: w Borowie (największa liczba punktów – 44), Sobocie (39 pkt), Borówku i Boczkach (35 pkt). W trzech przypadkach (z wyjątkiem Boczków) zarówno dwór, jak i park otrzymały dużą liczbę punktów. Ze względu na fakt, że teren zieleni w Boczkach otrzymał maksymalną liczbę punktów, to mimo że dwór wypadł zdecydowanie gorzej, założenie to zostało zakwalifikowane do najlepszej grupy. Najwięcej zabytków, bo aż siedem, oceniono jako średnio atrakcyjne, a zlokalizowane one były w Chąśnie (32 pkt), Osieku (29 pkt), Stanisławowie (24 pkt), Brzozowie (19 pkt), Psarach (18 pkt), Czerniewie (18 pkt) oraz Trzciance (18 pkt). W tych miejscach widać było pewne niedociągnięcia w jednym z elementów – zazwyczaj należałoby odremontować dwór lub wypielęgnować park, aby założenia zostały ocenione lepiej. Reszta założeń dworsko-parkowych ze względu na zły stan i niską estetykę oraz zaniedbany i zarośnięty park została zaliczona do nieatrakcyjnych (tab. 4).

Tab. 4. Ranking dworów oraz parków w powiecie łowickim na podstawie macierzy porównań bezpośrednich

Lp.	Miejscowości	Punkty dla dworów	Ranking dworów	Punkty dla parków	Ranking parków	Suma punktów	Ranking ogólny
1	Borów	25	1	19	3	44	1
2	Sobota	20	4	19	3	39	2
3	Borówek	19	5	16	4	35	3
4	Boczki	11	7	24	1	35	3
5	Chąśno	10	8	22	2	32	4
6	Osiek	22	3	7	5	29	5
7	Stanisławów	24	2	0	6	24	6
8	Brzozów	12	6	7	5	19	7
9	Psary	11	7	7	5	18	8
10	Czerniew	11	7	7	5	18	8

11	Trzcianka	11	7	7	5	18	8
12	Piaski Bankowe	4	9	7	5	11	9
13	Długie	2	10	7	5	9	10
14	Wola Stępowaska	0	11	7	5	7	11

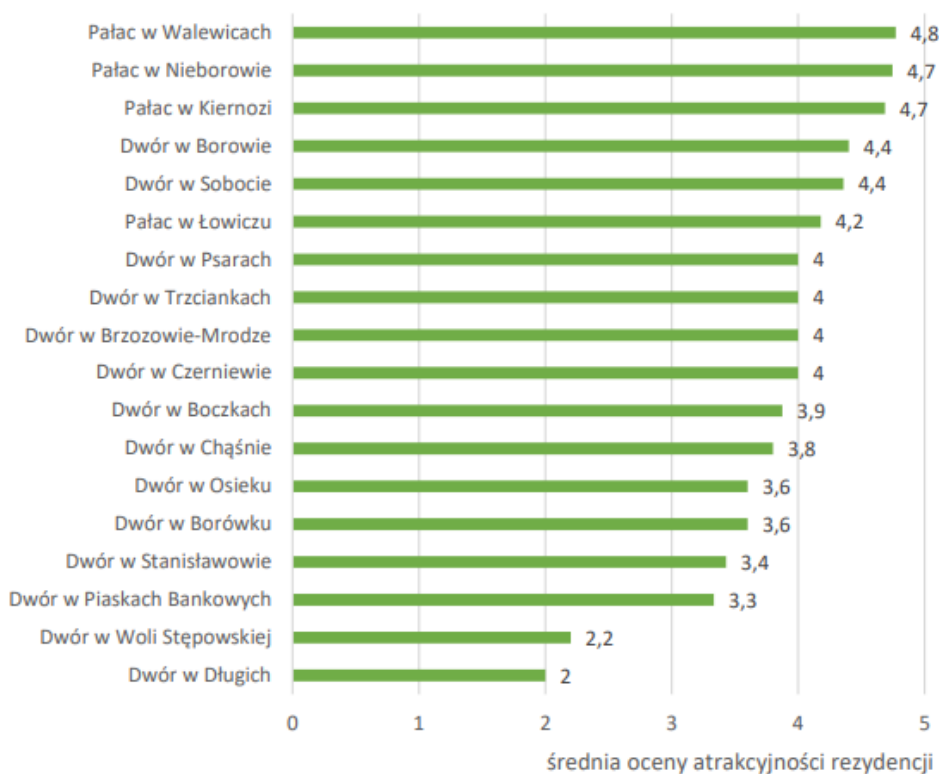
Źródło: opracowanie własne.

Dzięki metodzie porównań bezpośrednich w dosyć subiektywny sposób można ocenić estetykę miejsc. W powiecie łowickim dwory wypadły znacznie lepiej niż parki, jednak oczywiście były wyjątki, jak np. w Boczkach. Na tym obszarze właściciele powinni włożyć znacznie więcej pracy w pielęgnację parków, które w większości znacząco odstają od tych ocenianych najlepiej.

7.7. Atrakcyjność dworów i pałaców w powiecie łowickim w opinii respondentów

W badaniach ankietowych wzięło udział 165 osób (102 kobiety i 63 mężczyzn), którzy pochodzili z różnych stron Polski (jednak najczęściej zamieszkiwało województwo łódzkie oraz mazowieckie). Aż 55% respondentów było w wieku mobilnym, czyli pomiędzy 18. a 44. rokiem życia, a 32% osób zakwalifikowano jako będące w wieku niemobilnym. Warto jednak zaznaczyć, że im starsza grupa wiekowa, tym rzadziej pojawiały się jej odpowiedzi, co najprawdopodobniej było spowodowane tym, że konta na Facebooku częściej posiadają ludzie młodszy.

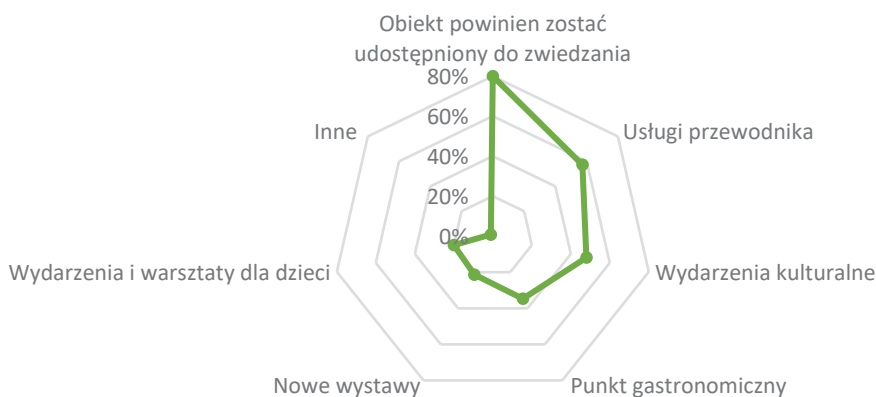
Oczywisty jest fakt, że trudno oceniać atrakcyjność obiektów bez zobaczenia danego budynku w rzeczywistości. Tak więc na ten temat mogło się wypowiedzieć jedynie 75 respondentów, którzy odbyli wycieczkę do któregoś z dworów i pałaców w powiecie łowickim. Osoby oceniały wymienione majątki według pięciostopniowej skali („5” najatrakcyjniejsze, „1” najmniej atrakcyjne), dzięki czemu wyliczono średnią arytmetyczną dla każdego obiektu. Na czołowej pozycji znalazły się: pałac w Walewicach (4,8), Nieborowie (4,7), Kiernozi (4,7) oraz dwór w Borowie (4,4). Najprawdopodobniej na taki wybór ankietowanych duży wpływ miał dobry stan zachowania budynków, ponieważ odrestaurowane rezydencje są zazwyczaj cenniejsze niż majątki w stanie ruiny. Respondenci chętniej podróżowali do znanych posiadłości, które charakteryzowały się łatwością w dostępie do obiektu i do informacji o nim, a dodatkowo pełniły również jakieś funkcje (głównie turystyczne). Na podstawie analizy odnotowano zależność między liczbą osób, które odwiedziły założenie, a oceną majątków. Im więcej respondentów wskazało, że było w dworze lub pałacu, tym ogólna ocena była wyższa (rys. 2).

Rys. 2. Średnia ocena atrakcyjności dworów i pałaców w powiecie łowickim w opinii respondentów

Źródło: opracowanie na podstawie badań ankietowych (n=216 wskazań).

Mimo że rezydencje w większości oceniano jako atrakcyjne, zawsze można zainicjować działania, które zachęcą więcej osób do zobaczenia tych miejsc. Aż 4/5 respondentów zwróciło uwagę na potrzebę udostępniania obiektów do zwiedzania, a 57% ankietowanych – na możliwość skorzystania z usługi przewodnika. Obecnie wiele osób chce być bardziej świadomymi turystami, którzy po odwiedzeniu obiektu wyniosą wiedzę o historii danego miejsca. Samo przejście po wystawach nie spełnia potrzeb ludzi, którzy coraz częściej oczekują wsparcia doświadczonej osoby z odpowiednim zasobem wiedzy. Blisko połowa respondentów zwróciła również uwagę na potrzebę przygotowania wydarzeń kulturalnych, a 35% na możliwość skorzystania z usług gastronomicznych. Chęć zobaczenia nowych wystaw była istotna jedynie dla 21% ankietowanych, być może wynikało to z faktu, że bardzo często takie miejsca turyści oglądają jedynie raz w życiu, wskutek czego zasoby muzealne są dla nich czymś, co dopiero odkrywają (rys. 3).

Rys. 3. Inicjatywy, które powinny zostać podjęte, żeby pałace i dwory były bardziej atrakcyjne

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych (n=197 wskazań).

W opinii respondentów atrakcyjność dworów jest mniejsza niż pałaców. Obiekty odnowione uzyskały więcej punktów niż te, które były zachowane w średnim lub złym stanie. Możliwość zobaczenia rezydencji była dla ankietowanych najważniejszym pomysłem, jaki powinien zostać wprowadzony w życie w przypadku każdej posiadłości.

7.8. Wnioski

Powiat łowicki to obszar znany zarówno z materialnego, jak i niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Do najbardziej rozpoznawalnych elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego zaliczyć można różne tradycje i kulturę łowicką, która przejawia się m.in. w kolorowych wycinankach czy strojach łowickich. Dodatkowo znajduje się tam również wiele znanych zabytków materialnych, jak dwór w Borowie, pałac w Nieborowie czy Walewiczach.

Na analizowanym obszarze zauważyć można podobny problem, jaki przybliżono w artykułach D. Sikory (2016), M. Kozaka (2008), A. Jasion i J. Latosińskiej (2020) oraz W. Kendzierawskiej i M. Trochonowicza (2022), którzy twierdzą, że obiekty zabytkowe są zazwyczaj zachowane w złym stanie (potrzebują kapitalnego remontu). Dodatkowo badacze zwracają uwagę na to, że rezydencje wykorzystuje się niezgodnie z przeznaczeniem, przez co budynki popadają w ruinę. Warto wspomnieć, że w powiecie łowickim stan zachowania analizowanych obiektów w ogólnym rozrachunku nie jest najlepszy. Biorąc pod uwagę dwory, najkorzystniejsza sytuacja panuje w gminie Bielawy, ponieważ dwa obiekty zachowane są w dobrym stanie, a kolejne dwa w średnim. W gminie Kiernozia powinno się włożyć jeszcze wiele pracy w odnowienie budynków, ponieważ na trzy

zlokalizowane tam dwory dwa są w stanie ruiny, a jeden jest w złym stanie. Na badanym obszarze najwięcej domów drewnianych zachowanych w dobrym stanie jest w gminie Chąšno (4) oraz Zduny (3), zaś te potrzebujące ratunku znajdują się głównie w gminie Chąšno (13), Zduny (9) oraz Łowicz (8). Dodatkowo największe rozbieżności pomiędzy obiektami zachowanymi a tymi zburzonymi są w gminie Łowicz (gdzie aż 76% chałup aktualnie nie istnieje, a jedynie 24% można odnaleźć w przestrzeni). Odwrotna sytuacja występuje w gminie Zduny, gdzie aż 79% domów drewnianych nadal jest zachowanych, a po 21% nie ma już śladu. Prócz tego wiele z nich nie jest w żaden sposób wykorzystywanych, a ten fakt znacząco wpływa na postępujący, często jeszcze powolny proces destrukcji. Wiele budynków od lat stoi i niszczeje, czekając na korzystniejsze czasy, które być może nigdy dla nich nie nadejdą. Oczywiście to działanie jest widoczne zarówno w przypadku dworów, jak i domów drewnianych. Dla obiektów, które zostały zaklasyfikowane jako ruiny, jedynym ratunkiem jest ich ponowna rekonstrukcja i odbudowa – praktycznie od zera. Zdecydowana mniejszość dworów i domów drewnianych (16) jest zachowana w bardzo dobrym stanie, który nie wymaga jakichkolwiek remontów. Jednak ludzie, którzy mają na swoich działkach stare domy, a nie chcą w nich mieszkać, mogliby pomyśleć o renowacji tych obiektów i aranżacji ich na miejsca noclegowe czy gastronomiczne, na wzór starych łowickich chałup. Inicjatywa mogłaby cieszyć się dużym zainteresowaniem, zwłaszcza wśród ludzi pamiętających jeszcze czasy, kiedy jeździli do swoich bliskich na wieś i mieszkali wtedy w podobnych miejscach. Stan zachowania, atrakcyjność obiektów ze względu na stan zachowania i estetykę to terminy, które wzajemnie na siebie oddziałują. Wykonanie macierzy porównań bezpośrednich uwypukliło fakt, że obiekty czy parki, które są bardziej zadbane i mniej zdewastowane bądź zniszczone, znajdują się wyżej w rankingu. W parki zachowane w złym stanie należy włożyć jeszcze wiele pracy i wysiłku, aby stały się atrakcyjne i przyjazne w odbiorze. Niestety otrzymane wyniki trudno jest porównać do wniosków, do jakich doszli M. Gotfryd (2007) oraz K. Pukowiec i W. Kurda (2015), ponieważ autorzy badali atrakcyjność zupełnie innych obiektów (zamków) i pod innym kątem. Warto również wspomnieć, że analizowali przestrzenie, które w większości stanowią atrakcję turystyczną, a więc ich stan zachowania był również korzystniejszy.

W artykule W. Kendzierawskiej i M. Trochonowicza (2022) podkreślono zauważony na badanym obszarze problem braku aktualnej dokumentacji budowlanej oraz przeprowadzonej inwentaryzacji. Na terenie powiatu łowickiego po części chałup nie ma już śladu, jednak informacje o tych budynkach nadal występują w rejestrze zabytków. Ze względu na ten fakt zaleca się, aby Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków zweryfikował listę obiektów zabytkowych. Dodatkowo dostępne karty inwentaryzacyjne są już przestarzałe (większość z nich tworzono w latach 70., 80., 90. XX w.). Niestety ten problem widoczny jest wśród budynków w całym powiecie (jedynie trzy domy drewniane znajdujące się w gminie

Łyszkowice posiadały dokumentację z XXI w.). Wraz z upływem lat zabytkowe obiekty się zmieniają, dlatego sugeruje się zaktualizowanie kart budynków.

Literatura

- Ciekliński Z., 1973, *Zabytki województwa łódzkiego, budownictwo drewniane*, Łódzkie Zakłady Graficzne, Łódź.
- Gotfryd M., 2007, *Atrakcyjność turystyczna zamków w województwie małopolskim*, „Prace Geograficzne”, 117: 43–52.
- Janiec E. i in. (red.), 2006, *A-Zetka. Encyklopedia PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN, wyd. 5, Warszawa.
- Jasion A., Latosińska J., 2020, *Zamki, pałace i dwory w Polsce – rozmieszczenie i obecne wykorzystanie*, „Studia z Geografii Politycznej i Historycznej”, 9–10: 205–229.
- Kajzer L., 2010, *Dwory w Polsce od średniowiecza do współczesności*, Wydawnictwo DiG, Warszawa.
- Kendzierawska W., Trochonowicz M., 2022, *Ocena stanu technicznego zabytkowych dworów – propozycja standaryzacji dokumentacji*, „Teki Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych”, 4: 30–41.
- Kozak M., 2008, *Dwory, pałace i zamki – kosztowne pamiątki czy zasób w rozwoju?*, „Studia Regionalne i Lokalne”, 2(32): 92–111.
- Krakoviak B., Latosińska J., 2009, *Muzea w dawnych rezydencjach – zamkach, pałacach i dworach*, „Turyzm”, 1–2: 43–50.
- Krassowski W., 2007, *Problemy architektury polskiej. Schemat planów budynków mieszkalnych*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa.
- Krzesiwo K., Mika M., 2011, *Ocena atrakcyjności turystycznej stacji narciarskich w świetle zagadnienia ich konkurencyjności – studium porównawcze Szczyrku i Białki Tatrzańskiej*, „Prace Geograficzne”, 125: 95–110.
- Kubiak A., 2015, *Przekształcenia własnościowe i funkcjonalne nieruchomości dworskich i pałacowych w powiecie sieradzkim w latach 1945–2006*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica”, 22: 43–64.
- Kucharska M., 2006, *Nowa metoda oceny atrakcyjności turystycznej szlaków pieszych na przykładzie szlaków pieszych Oddziału Łódzkiego PTTK*, „Turystyka i Hotelarstwo”, 10: 41–62.
- Miłobędzki A., 1957, *Krótką nauka budownicza dworów, pałaców, zamków podług nieba i zwyczaju polskiego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Pawlikowska-Piechotka A., 2003, *Dwory o funkcjach turystycznych*, „Ochrona Zabytków”, 1: 171–181.
- Pokropek M., 2019, *Etnografia. Materialna kultura ludowa Polski na tle porównawczym*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Pukowiec K., Kurda W., 2015, *Ocena wartości kulturowej i turystycznej w świetle sposobu zagospodarowania obiektów zabytkowych na przykładzie Zamków nad Piotrówką*, „Studia Periegetica”, 2/14: 185–206.
- Rogowski M., 2012, *Atrakcyjność turystyczna szlaków pieszych – metoda oceny*, „Warsztaty z Geografii Turyzmu”, 2: 221–234.

- Rogowski M., Kasianchuk A., 2016, *Atrakcyjność turystyczna winnic Lubuskiego Szlaku Wina i Miodu*, „Zeszyty Naukowe. Turystyka i Rekreacja”, 2(18): 101–118.
- Rydel M., 2012, *Dwór. Polska tożsamość*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań.
- Senetra A., 2010, *Wpływ metodyki oceny walorów krajobrazowych na wyniki szacowania nieruchomości*, „Acta Scientiarum Polonorum, Administratio Locorum”, 9/2: 113–127.
- Senetra A., 2017, *Zmiany przestrzenno-czasowe wartości estetycznych krajobrazów obszarów pojeziernych na potrzeby ich audytu i ochrony na przykładzie gminy Pozezdrze*, „Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego”, 36: 63–77.
- Siejkowska A., 2008, *Studia inwentaryzacji urbanistycznej*, [w:] S. Liszewski (red.), *Geografia urbanistyczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź: 373–391.
- Sikora D., 2016, *Krajobraz rezydencjonalny – stan zachowania i zagrożenia*, „Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego”, 32: 83–92.
- Skowroński W. i in. (red.), 2008, *Ilustrowany leksykon architektoniczno-budowlany*, Wydawnictwo Arkady, Warszawa.
- Uchwała nr XVII/105/2016 Rady Powiatu Łowickiego z dnia 29 lutego 2016 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Powiatu Łowickiego 2020.
- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Dz.U. z 2003 r., nr 162, poz. 1568, tekst jednolity.
- Wośko-Czeranowska A., 2011, *Założenie dworsko-parkowe jako archetyp przestrzeni słabo zurbanizowanych*, „Urbanistyka”, 16: 21–70.
- Wylegała A., 2022, *Był dwór; nie ma dworu*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec.
- Zachariasz A., 2013, *Zespół dworski jako integralny element krajobrazu wsi. Problemy ochrony i współczesnego użytkowania (na wybranych przykładach z Polski południowej)*, „Architektura Krajobrazu”, 2/39: 4–29.
- Żółtowska J.E., 2012, *Geneza i rozwój przestrzenny wsi Księstwa Łowickiego*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Menadżerskiej, Warszawa.
- <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/> (dostęp: 25.04.2023).